
MIKS “KIRIKU LAULU- JA PALVERAAMAT” ON SELLINE, NAGU TA ON? TEINE MÖTISKLUS

IVAR-JAAK SALUMÄE

“Kiriku laulu- ja palveraamatu” (KLPR) 10. aastapäeva tähistamiseks ilmus 2001. aastal EELK Konsistooriumi väljaandena hümnooloogiline kogumik “Kelle laule me laulame?”. See sisaldas väikest kirjatükki minultki, kus mõtisklesin, miks ja kuidas sai meie praegune lauluraamat just sellise välimuse ehk nähtava ja käegakatsutava kuju, nagu tal on.¹ Samas andsin lubaduse mõtisklusi KLPR-i saamisloost jätkata. Olles nüüd mälu ja mälestuste värskendamiseks läbi lugenud mitusada lehekülge lauluraamatukomisjoni protokolle ning sirvinud mitme tuhande lehelist töö- ja abimaterjali mitmekümnes mapis, olen küsimuse ees: kas sellesisulised kirjapanekud väärivad vaeva ja kes neid loeb?

Ülla ja kättesaamatu eeskujuna seisab mu silme ees *dr. theol.* Toomas Pauli ligi 900-leheküljeline monograafia “Eesti piiblitõlke ajalugu”.² Küllap vääriks eesti lauluraamatu ajalugu samasugust

¹ Ivar-Jaak Salumäe, “Miks Kiriku Laulu- ja Palveraamat on selline, nagu ta on?: Esimene mõtisklus”, *Kelle laule me laulame?* (Tallinn: EELK Konsistoorium, 2001), 57–63.

² Toomas Paul, *Eesti piiblitõlke ajalugu: Esimestest katsetest kuni 1999. aastani*, Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised nr 72 (Tallinn: Emakeele Selts, 1999).

uurimust ning küllap keegi kunagi selle ka kirjutab. Et talle pisutki abiks olla, võtan siiski kätte ja püüan oma mõtisklusi jätkata.

Kui 1899. aasta maikuu *Uue Lauluraamatu* eessõna alla kirjutati ning aasta hiljem lauluraamat pikkamööda kogudustesse teed hakkas leidma, elati aega, kus eesti keele õigekirjareeglid olid oma püsivamat kuju ja kasutamist alles otsimas. Kuigi kõik laulutekstid käisid läbi Jaan Bergmanni sule alt ja keelelise külje kohta viimase sõna ütles Jakob Hurt, jäid paratamatult lauluraamatusse sisse keelendid, nagu *truuste, kurbtust, healt, peasis, auustud, tõutud, senni, kunni* jne. Seetõttu on arusaadav, et kui 1923. aastal valmistati ette lauluraamatu uut trükki, kirjutati saatesõnas selgituseks:

Eestimaa Ev.-Luth. Õpetajate Seltsi soovil võttis L. Raudkepp selle lauluraamatu uue trüki õigekirjutuselise korrektoori enda peale. Ka muud parandused on ainult välised, näit. laulude saksakeelsed algussõnad on ära jäetud, samuti laulud ülemate eest Nr. 548–551. Ainult kus seda saksakeelne algtekst ja muutunud aja olud tungivalt nõudsid, on tõlgetes mõned sõnad ja ütelled muudetud.³

1938. a trüki puhul peavad väljaandjad vajalikuks ütelda:

Arvesse võttes, et meie Piibel ilmub uues tõlkes ka uues keeles ja et ka Katekismust ja Kiriku käsiraamatut ehk Agendat on hakatud kohandama uue piibli keelele, on osutunud mõõdapäasematuks ka lauluraamatu keele osaline kohendamine. Seda on aga tehtud peaaegselt õigekeelsuse suhtes ja siiski ainult sel määral, kui ühe või teise laulu sõnade ja mõtte muudetamatus seda lubas. Parandused tegi piiblitõlke toimetaja misjonijuhataja Harald Põld, kes luges ka selle väljaande korrektooreid.⁴

Valdavas enamikus kiriku lauluraamatu laule sisaldava ja paljudes kordustrukkides ilmunud “Väikese Lauluraamatu” (kuni 6. trükini

³ *Uus Lauluraamat: Kirikus, koolis ja kodus tarvitada* (Tallinnas, Eestimaa Ev.-Luth. usu Õpetajate Seltsi kirjastus, 1926).

⁴ *Uus Lauluraamat kiriku, kooli ja kodu tarbeks* (Tallinnas: Eestimaa Ev.-Luth. usu Õpetajate Seltsi kirjastus, 1938).

“Laste Lauluraamat”) 1938. aasta saatesõna toob taas esile vanad ja tuttavad probleemid laulude keelelise külje kohta:

Aeg-ajalt aga tuli E.E.L.K. Kirikumuusika Sekretariaadile, kes ka raamatu järgnevad trükid toimetas, sooviavaldusi, eriti usuõpetajate ringkonnist, laulude keelelise redigeerimise pärast. – Redigeerimine otsustati läbi viia omal jõul, kuna juhatuse koosseisu kuulusid ka E.E.L.K. Lauluraamatukomisjoni liikmed õp. L. Raudkepp, õp. A. Eilart ja köster A. Siiak. Redigeerimis- ja parandusettepanekud töötasid välja juhatuse liikmed õp. A. Eilart ja õp. L. Raudkepp; keeleliseks nõuandjaks oli keeleteadlane mag. Joh. Aavik. – Laulude redigeerimisel püüti niipalju kui võimalik astuda ühendusse autoritega ja tõkelaule võrreldi originaalidega.⁵

1948. aastal Rootsis EELK Komitee eestvõttel välja antud *Uue Lauluraamatu* järjekordse kordustruki saatesõna ei saa jälle mööda parandamise vajadusest:

Pidades praegu mitte kohaseks Uut Lauluraamatut sisuliselt redigeerida, on püütud nii palju kui võimalik oli, olenevalt ka riimist, kõrvaldada õigekeelsuslikke eksimusi meie keele vastu, muutes ka sõnastust natuke ainult vähestes kohtades, kus see tundus eriti tarvilisena ja oli kergesti teostatav ilma värsimõõdu ja riimi rikku miseta. Seda on teataval määral tehtud ka Uue Lauluraamatu eelmistes väljaannetes. Seal, kus muudatused oleksid kaasa toonud riimi või värsimõõdu rikkumisi, mille õiendamine oleks jälle põhjustanud suuremaid ümbertegemisi sõnastuses, tuli keelevigade parandamisest loobuda. Kus aga riimi puhtuse kahjustus ei olnud kuigi tunduv või mitte nii oluline, on eelistatud nüüdse keele seisukohalt õigemaid vorme, misjuures mõnel korral on tarvitatud kord üht kord teist rööbikvormi, selle järele kumb neist annab oma riimsõnaga parema riimi. Üldiselt on aga jäädud eelmiste väljaannete vanema teksti juure, paiguti isegi keeleliselt, mispärast on säilitatud ka mõned vanemad sõnad ja sõnavormid ja loobutud tarvitamast mõnesid nüüdse keele vorme, mis oleks kas riimi või rütmi rikkunud

⁵ *Väike Lauluraamat kirikule, koolile ja kodule*, üheksas trükk (Tallinnas: EELK Konsistooriumi väljaanne, 1943).

või tundunud ka vähem kooskõlas olevat laulude üldise vanemaegse stiili ja laadiga.⁶

Teise Stockholmis toimetatud trüki saateks kirjutati 1957. aasta sügisel järgmist:

Teise trüki käsikirja on läbi vaadanud Lauluraamatu komisjon koos seisus: praost Jakob Aunver (juhataja), praost Jaan Gnadenteich ja õp. Einar Kiviste (liikmed). Peale nende on kaasa töötanud veel õpetajad Toomas Pöld ja Jaan Rebane. Komisjoni ettepanekul on tehtud tekstis mõningaid parandusi parema riimi saamiseks, püütud kõrvaldada germanisme, lähendatud piiblisalme Piibli tekstile, välja jäetud lisadest vähelauldavaid laule ja kolmandasse lisasse üles võetud kümme algupärast laulu. EELK Komitee loodab, et see kasuks tuleb Uuele Lauluraamatule kui vajalisele lauluvarale meie kirikus, koolis ja kodus.⁷

Kindlasti tuligi see kasuks ja kui panna kõrvuti lauluraamatu 1900. ja 1958. aasta väljaanded, on nii vormiline kui sisuline külg palju võitnud. Ometigi tunnetati nii siin- kui sealpool raudset eesriiet, et koguduse vajadused on siiski sedavõrd kasvanud, et ainult väikesse iluraviga kaugele ei jõua.

Samaaegselt Stockholmi teise trüki (1958) toimetamisega asus tegevusse taas kodumaa kiriku lauluraamatukomisjon. Koostöö Kodu- ja Välis-Eesti komisjonide vahel ei olnud tookord mõeldav ning Pieksämäel 1958. aastal trükitud "Uus lauluraamat" oma rohkete keeleliste korrektuuridega sai alles kümmekond aastat hiljem tagasihoidlikuks abimeheks Eestis trükitavate laululehtede koostamisel.

1956. aasta lauluraamatukomisjon Eestis tegi oma ulatusliku töö väga kiiresti, kõigest kahe aastaga. 1958. aastal oli parandatud

⁶ *Uus Lauluraamat: Kirikus, koolis ja kodus kasutamiseks* (Stockholm: EELK Komitee; Pieksämägi: Soome kiriku Sisemisjoni Selts, 1958).

⁷ Samas.

ja täiendatud lauluraamatu käsikiri valmis. Praost Jaan Varik meenutab seda nii:

Konsistoorium tegi lauluraamatukomisjonile ülesandeks koostada kiriku nõudeid arvestav lauluraamat, mis asendaks senini kasutusel olnud "Uue Lauluraamatu". – Lauluraamatukomisjon alustas oma tööd sellega, et ta selgitas välja, millised "Uue Lauluraamatu" ja millised uued laulud tuleks paigutada "Lauluraamatusse". – Järgnevalt andis lauluraamatukomisjon väljavalitud laulude redigeerimise Valdeko Sakseni ja alates 23. sept. 1957. a. ka minu hoolde, kusjuures mina oma töö käigus konsulteerisin Enn Võrku ja Rakveres elavaid eesti filolooge. – Juba 1958. aasta lõpul oli selge, et ükski "Lauluraamatuga" tutvuja ei jäänud sellega täielikult rahule, kusjuures kõige kaalukamalt väljendasid oma kriitilist suhtumist Pindi koguduse õpetaja August Arumäe ja Hageri koguduse õpetaja Albert Soosaar. – Arvestades "Lauluraamatu" aadressil tehtud kriitikat, oli selge, et tööd "Lauluraamatu" redigeerimisel tuli jätkata. 1959. aasta alguses pöördusin ma Viljandis eluneva eesti filoloogi Voldemar Metsamärdi poole palvega, et ta vaataks "Lauluraamatu" keelelisest küljest läbi ja aitaks koostada selle redigeerimise põhimõtted. Metsamärt täitis mu palve.⁸

Veel 1960. aasta 18. mail pidas see lauluraamatukomisjon viimaseks jäänud koosoleku, mille järel töö lakkas ja käsikirjalised materjalid jäid komisjoni liikmete valdusse. Alles 1979. aastal õnnestus uuel, 1976. aastal nimetatud komisjonil mõningane osa eelmise komisjoni tehtud tööst enda kasutusse saada, sealhulgas oli "Lauluraamatu" käsikiri Albert Soosaare parandustega ning Uku Masingu märkused "Lauluraamatu" uute laulude kohta. Praost Jaan Varik kirjutab peapiiskop Edgar Hargile materjale üle andes:

Lõpuks aga läkitan Sulle veel Uku Masingu märkused, mida ta tegi minu palvel 1959. aastal "Lauluraamatu" II osa kohta, kusjuures Masing soovis, et tema nime lauluraamatukomisjonis ei nimetataks.⁹

⁸ Jaan Varik, *Ülevaade lauluraamatukomisjoni tööst 1956–1960*, Rakveres 9. okt 1979. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

See lühike ülevaade *Uue Lauluraamatu* parandamise katsetest XX sajandi I poolel paneb meid mõtlema ühele märkimisväärsele seigale: pärast Bergmanni ja Hurta on väga harukordseks jäänud need olukorrad, kui mõni nimekas keelemees või luuletaja oma annet kirikulaulude parandamisele on kulutanud. 1976. aasta lauluraamatukomisjoni poolt koostatud *Uue Lauluraamatu* uuendamise põhimõtetes seisab:

Pidada vajalikuks redigeerimistöös kasutada asjasthuvitatud ja võimekate kirikutöötajate abi ning teatava osa laulude uuestitõlkimine usaldada komisjoni äranägemisel kutseliste poetide hooleks; nii sõnalise kui muusikalise osa uuendamisel pidada vajalikuks kasutada parimate asjatundjate konsultatiivset ja praktilist abi.¹⁰

Seda tegelikkuses teoks teha oli raske, peaaegu võimatu. Sellele vihjab ka *dr. phil.* Siret Rutiku:

Samas tuleb tunnistada, et lauluraamatu komisjoni püüdlused värvata koostööle ka teisi asjatundjaid, eriti aga luuletajaid, ei kandnud erinevatel ühiskondlik-poliitilistel põhjustel enamasti vilja.¹¹

Olgu alljärgnevad meenutused siiski kinnituseks, et midagi püüti teha ja midagi ka õnnestus.

1976. aastal ellukutsutud lauluraamatukomisjon asus vanade laulude keelelise redigeerimise kallale alles 1979. aasta sügisel. Kuna komisjoniliikmete võimed ja kogemused luule vallas olid üsna kasinad, seati eesmärgiks leida tublisid kaastöölisi ning samas võimaldada laululehtede kaudu võimalikult paljudel olla kursis uuendustöö käiguga. Tegevvaimulikest pandi kaasabi suhtes suuri lootusi tõlkijaina tuntud Harri Haamerile ja Eduard Salumäele,

⁹ Samas.

¹⁰ "*Uue Lauluraamatu*" uuendamise põhimõtted, Tallinn 1979. – Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

¹¹ Siret Rutiku, "Kiriku Laulu- ja Palveraamat saksa filoloogi pilgu läbi", *Kelle laule me laulame?*, toim Ene Salumäe jt. (Tallinn: EELK Konsistoorium, 2001), 54.

hiljem lisandusid neile Endel Mets ja Laine Villenthal. Esimestest koosolekutest alates arutleti selle üle, kuidas kaasata kutselisi luuletajaid ja keeleinimesi. Komisjoniliikmete isiklike kontaktide kaudu oli selgunud, et Jaan Kaplinski oleks valmis kaasa aitama laulude tõlkimisel ja ümbertõlkimisel, Ain Kaalep aga ilmselt mitte.¹² Toomas Paul lõi viljaka kontakti Ingvar Luhaääriga ja Tiit Salumäe tõi komisjoni koosolekutele keeleküsimumuste operatiivseks lahendajaks Reedik Saarmanni. Osa redigeeritud laulutekste vaatasid üle Paul-Eerik Rummo, Lehte Hainsalu ja Leo Normet ning tegid omapoolseid märkusi-soovitusi. Paratamatult oli see kõik siiski vaid konsultatiivne abi, mitte aga järjepidev kaastöö. Viimase jaoks ei oleks jätkunud ei abilistel aega ega kirikul raha. Nii kestis kobav ja ebajärjekindel redigeerimistöö mitu aastat, andes viljana “Kiriku laulu- ja palveraamatusse” nii uusi heakõlalisi värse kui ka ebakvaliteetseid ja tarbetuid pisisilumisi.

1980. aasta alguses esitas Toomas Paul komisjoni palvel adventi- ja jõululaulude parandusettepanekud, mis olid tegelikkuses äärmiselt alalhoidlikud. Oma selgitavas sissejuhatuses kirjutas ta: Mina möönan avameelselt, et meie kiriku lauluraamatus on käidud eesti keelega ümber üsna vägivaldselt, et sundida teda saksa viiside prokrustese sängi, ja et mina ei usu, et olemasolevate tõlgete kohendamise käigus meil seda märkimisväärselt õnnestuks parandada. Ega ikka ei leia nii lühikesi sõnu, mis nudimata saksa artiklite ja partiklite kohti täidaksid! – Minu parandused on seepärast mini-maalsed...¹³

Seda ulatuslikumad olid parandused ja radikaalsemad soovitusel, mida samade laulude kohta lähetas Ingvar Luhaäär, kelle roheline pastapliiatsiga tehtud lühikesed hinnangud ja ulatuslikud maha-

¹² EELK Lauluraamatukomisjoni koosoleku protokollid 14. märtsist 1979. a ning 25. septembrist 1979. a. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

¹³ *Adventi- ja jõululaulud*, Toomas Pauli redigeerituina ja selgitavate märkustega varustatuina, Valjalas 3. märtsil 1980. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

kriipsutused oleksid oluliselt vähendanud XVII ja XVIII sajandist pärinevate laulude hulka, kui ta oleks lisaks advendi- ja jõululauludele pääsenud hindama lauluraamatu muidki osi. Olgu siin esitatud mõned neist mahlakaist hinnanguist:

“Sobiks ehk laulda arhailiste kirikulaulude õhtul, kuid mitte tänapäevasel teenistusel.” – “Primitiivne mõtteviis ja äärmiselt kobav vorm.” – “Täiesti väärtusetu, mäge nämmutamine!” – “Äärmiselt algeline, peaks kindlasti välja jääma.”¹⁴

Toomas Pauli redigeeritud tekstidele lisatud kirjas põhjendab Ingvar Luhaäär oma arvamusi nii:

Võibolla ebameeldiva üllatusena tuleb Teile mu soovitus üsna paljude laulude kõrvalejätmise kohta, kuid paraku ei saa ma muud soovitust anda, kui ma seda oma parema äratundmise järgi teen. Mulle tundub, et liialt palju, hirmuäratavalt palju on saksa XVII sajandi materjali XIX sajandi kohmakas eesti keeles. Mul ei ole midagi vana asja vastu; kusagilt on meelde jäänud ühest IV sajandi laulust read, mis olid umbes nii: *Sind nüüdki ülistame, valgus valgusest, kolmekordne valgus ühte ausse koondatud*. See mõjub tänapäevase kujundiluule taustal vägagi kaasaegsena, XVII sajandi saksa sentimentaalsevõitu primitivism on aga tänapäeval üsna võõrastav. Ma ei väida sugugi, et XVII sajandist üldse häid laule poleks, kuid asi on selles, et liiga palju halbu on ka. Selliste suurepärase laulude nagu *Püha öö, Üks roosike, Hõisake taevad* jt kõrval lihtsalt ei tohiks olla sellist lääget nämmutamist, nagu seal leidub ka küll ja küll. Veel torkas silma, et paljud laulud kordavad üksteist midagi uut kujundite osas (või üldse sõna ja mõtte värskuse osas) lisamata.¹⁵

Neid märkusi ja hinnanguid nüüd üle vaadates võib vaid kahetseda, et kestvam koostöö Ingvar Luhaääre ja nii mõnegi 1980. aastate literaadiga jäi üürikeseks ja juhuslikuks. Tänu põhjendatud mahakriipsutustele vabanes advendi- ja eriti jõululaulude rubriigis palju

¹⁴ Samas.

¹⁵ Kiri 4. septembrist 1980. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

ruumi uute laulude jaoks ning laulu “Nii elevel, nii rõõmus” (KLPR 6) all olev selgitus “UL 114 ainetel EELK Lauluraamatukomisjon Tallinnas 1982” varjab fakti, et 1. ja 4. salm on tegelikult Ingvar Luhaääre looming.

Kui lauluraamatukomisjon palus kogudustel saata arvamusi parandatud ja uuendatud jõululaulude kohta, saabus just selle laulu kohta kõige enam kiitvaid hinnanguid, näiteks:

Mis puutub jõuluõhtu laululehte, siis pean selles kõige meeldivamaks üllatuseks laulu “Nii elevel, nii rõõmus...” Hea, korrektse sõnastusega.¹⁶

Komisjoni tagasihoidlikuks sooviks oli saada vaimulike ja koguduse liikmete hinnanguid lauluraamatukomisjoni töö kohta, aga ka soovitusi tuleviku jaoks. Neid ei tulnud just palju, kuid mõned olid üsna värvikad. Näiteks kirjutab Harri Haamer, kelle jaoks kirikulaulude parandamine ja uuendamine oli tähtis juba noorusaastaist alates:

Mul on ammu see töö olnud südame asjaks. Aga ma ei imesta põrmugi, et tollest lauluraamatu ilmumisest pole asja saanud. Sest pole mõtet saja aasta eest tehtud, sageli üsna kohmakaid laulude tõlkeid kas või hädapärased kohendatult trükki anda. Pagulased näiteks pole peaaegu üldse seda vaeva näinud, et neid laule ümber tõlkida, isegi mitte keeleliselt siluda. Lauluraamat pole aga mingi kanooniline kiri, et seda ei saaks ümber töötada. Ja just sellepärast, et need tõlked on nii väljenduste vaesed ja kohmakalt naiivsed, pole suurem osa neist lauludest enam üldse tarvitavad. Seepärast kui midagi teha, siis tuleks natuke rohkem vaeva näha nende laulude kallal, kui et ainult sõnu ümber tõsta, nagu seda ilmutab mulle kätte usaldatud käsikiri,¹⁷ mille kallal keegi on minu meelest päris asjatult vaeva näinud. Kui me pole suutelised neid laule nõnda kohendada, et alles saja aasta pärast tekiks uuesti vajadus neid

¹⁶ EELK Märjamaa koguduse õpetaja Priit Rannuti kiri 16. veebruarist 1981. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

¹⁷ Mõeldud on 1958. aastal valminud lauluraamatu käsikirja.

redigeerida, siis jätame selle tühja töö sinna paika. Siis oleks targem anda trükki lauluraamat hoopis uute lauludega, originaalsete ning tõlgitutega, mis on juba lauldavaks saanud ning võivad veelgi lauldavaks saada oma enam ajakohaste sõnade ja ehk ka viiside poolest.¹⁸

Endel Mets, tookordne Järva-Jaani koguduse õpetaja, kes harrastusena tegeles nii keeleteaduse kui ka etnograafiaga, astus esile sama radikaalsete mõtetega:

Laul on oma sisult ja vormilt ikkagi luuletus; ja olgugi, et see on vaimulik luuletus, ainuüksi teoloogi tarkusega ei ole selle redigeerimine iialgi võimalik. Me teame, kui ebaõnnestunult ilmusid *Vaimulikud laulud* I ja II, ja just sellel lihtsal põhjusel. Selle töö juures peab olema vähemalt ükski inimene, kellel on sünnipärast luuletaja andekust. Kui unustatakse see tõde, ei tule asjast midagi head välja. Vana laulu redigeerimine on sageli raskemgi kui uue kirjutamine. Peaks olema palju julgem võitluses kirikukeelega. Usulised töed peavad leidma väljenduse meie kaunis emakeeles ja mahtuma luule vormi. Mis sinna siiski ei mahu, tuleb otsustavalt kõrvale panna. Lauluraamat jääb sellisel kujul rahva sekka kauaks ajaks ja sellepärast peab ta vormilt meeldiv olema ning elamust pakkuma ka lugemisel. – Minu arvates on laulu juures riim ja ilu peamised. – Salmide arvu peaks kõvasti kärpima. 3–4 salmist aitaks, kusjuures neid ei tarvitseks muidugi järjekorras võtta, vaid valida ikka sellised, millede ümbertegemine end ära tasub.¹⁹

Eht-soosaareliku põhjalikkusega võttis lauluraamatu teema üles praost Albert Soosaar oma 24-leheküljelises analüüsis.²⁰ Ta käsitleb

¹⁸ EELK Tarvastu koguduse õpetaja Harri Haameri kiri 12. jaanuarist 1981. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

¹⁹ EELK Järva-Jaani koguduse õpetaja Endel Metsa kiri 2. veebruarist 1981. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

²⁰ EELK Tallinna Jaani koguduse õpetaja Albert Soosaare dateerimata kirjutis "Praostkonna sinodil äräjäänud sõnavõtt". Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

seal suure asjatundlikkusega *Uue Lauluraamatu* saamisluгу ning põgusalt ka selle XX sajandil ilmunud kordustrukke, samuti lauluraamatu olemust ja kasutamist koguduses. Seejärel analüüsib ta ilmunud laululehtede põhjal, mida lauluraamatukomisjon on teinud, eriti seda, mida on tehtud halvasti:

Praeguses olukorras ei ole EELK-l võimalik *Uue Lauluraamatu* käsikirja valmistada nõnda, nagu see toimus XIX sajandi lõpul. Selleaegsed sinodid võisid oma liikmete hulgast valida Lauluraamatukomiteesse mitte ainult kõrgharidusega teolooge, vaid ühtlasi usuteadlasi, kes tundsid eeskujulikult Ev.-Luteriusu kiriku teoloogiat. Komisjoni liikmed olid ka muusikaliselt haritud. Pealegi oli Lauluraamatukomiteel võimalik lasta trükkida Lauluraamatu käsikiri *Vaimulike lauludena* ning anda peale Komitee abiliste ja arvustajate Lauluraamatu käsikiri kritiseerimiseks ja ettepanekute tegemiseks igale asjasthuvitatule. Proovilauluraamatu puudulikeks esindajaiks võiksid meil olla lauluraamatukomisjoni koostatud laululehed. Nad on lauluraamatukomisjoni töö iseloomustamiseks puudulikud seepärast, et neis on ainult redigeeritud laulude katkendeid ja pealegi vähesel määral. – Ajal, mil kogudused on lauluraamatute poolest vaesed, on nimetatud laululehed hädavajalikud. Kahjuks aga see viis, kuidas lauluraamatukomisjon on redigeerinud paljusid laule ja nende katkendeid, ei rõõmusta kõiki ametivendi ja koguduseliikmeid. Neil on põhjust selle töö pärast hoopis muretseda.

Valdav osa *Uue Lauluraamatu* lauludest on saksa autorite laulude tõlked. Saksa luterlaste hulgas on andekaid luuletajaid ja osa nende luuletuste paremikust on tõlgitud eesti keelde. Neid tõlkeid on palju kordi viimistletud ja mitmed tõkelaulud on saanud koguduseliikmetele omasteks. Muidugi ei ole sellega öeldud, nagu oleksid *Uue Lauluraamatu* laulude senised tõlked tõlkeoskuse viimane sõna ja nagu ei oleks võimalik tõlgitud laulu paremini sõnastada. ---

Lauluraamatukomisjon ei toimi valesti, kui ta paneks tähele, millise tagasihoidlikkusega on Stockholmi EELK Komitee *Uut Lauluraamatut* redigeerinud ja meenutaks, millise hoole, töökuse ja vastutustundega valmistati ligemale 100 aastat tagasi *Uue Laulu-*

raamatu käsikirja ning last not least – ei püüaks teha midagi üle oma võimete.²¹

Selliste ja veel paljude teiste soovitude, julgustuste ja manitsustega varustatult tuli lauluraamatukomisjonil siiski oma tööd jätkata ja see ka kord lõpule viia, sest ülesanne ei olnud ise võetud, vaid kiriku poolt antud. Kogudused ootasid kannatamatult (või kannatlikult?) uue lauluraamatu ilmumist. Ent kui tööd alustasime, ütles Tiit Salumäe: “Teeme raamatu sellele kogudusele, keda veel ei ole, aga kellest loodame, et ta tuleb.”²²

Tegelikult ongi meie koguduste liikmeskond viimase kahekümne aasta jooksul sedavõrd vahetunud, et praegune “Kiriku laulu- ja palveraamat” on kahele kolmandikule koguduseliikmeist nende elu esimeseks kiriklikuks lauluraamatuks. Ühtlasi tähendab see, et neil ei teki enamiku vanade laulude puhul võrdlusmomenti eelmise väljaandega. Nad hindavad esmajoones laulu voolavust ja sisu selgust. Seepärast võibki lauluraamatukomisjon oma õnnestumiste hulka lugeda just need laulud, kus sõnastuse muutmine ei ole piirdunud mõne vildaka keelendi kohendamisega, vaid riimid on saanud uue värskuse ja jõu. Et see kõiges ja kõikjal ei ole õnnestunud, on paratamatu, põhjendatav ja vabandatav, aga ka parandatav uue põlvkonna töös oma lauluraamatu loomisel.

Siret Rutiku näeb asja avaramalt:

Kunstilise vormi ja teoloogilise sisu vastuolu näib jäävat ületamatuks. Kui üks kirikulaul ongi tõlgitud “kõigi poeesiareeglite järgi” (näiteks professionaalse luuletaja poolt), on tulemus ehk küll kirjanoduslikult laitmatu, ent teoloogiliselt mitte alati õige ja liturgilisteks vajadusteks tihti suisa sobimatu. Teisalt on pastorite-tõlkijate – olgu nad siis selleks saanud häda sunnil või sisemisest kutsumusest – probleemiks sageli poeetilis-vormiline küündimatus.²³

²¹ Samas.

²² EELK Lauluraamatukomisjoni koosoleku protokoll 14. märtsist 1979. a. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

²³ Rutiku, lk 54.

Olgu siin lõpuks esitatud mõned võrdlevad näited, kuidas vanu laule on püütud uuele elule äratada. Ruumipuudusel on loobunud uuenemisprotsessi käigu esitamisest vahevariantide näol (mille jälgimine võiks asjatundjaile päris huvitav olla), kõrvuti on asetatud vaid 1899. a lauluraamatu tekst sellega, mis ilmus või jäi ilmumata 1991. aastal.

I

Uus lauluraamat 1900 nr 202

1. Halleluuja, koorid, kostke,
Healt Jeesu ülenduseks tõstke:
Ta püham päev on ilmunud!
Ta ees lõhkes surma väli,
Ta võites hauast välja tuli,
Kes meie eest sai maetud.
Jah, võit on tema käes,
Ta lõpetas kõik väes,
Halleluuja!
Ta lõpetas
Õõ peletas
Ja surma hua seletas.
6. Au su nimel', Isa, saagu!
Poeg, kõik su au siin kuulutagu,
Au, aamen, sulle, Püha Vaim!
Parem meist veel seeravimid
Sind kiitvad ning ka keerubimid
Ja seks ka nende suu veel tuim,
Kuid siiski nende keel
Nii hüüab järgest veel:
Püha, püha
Suur Jumal on!
Jehoova ta,
Ta auu täis on ilmamaa!

*Kiriku laulu- ja palveraamat
1991 nr 103*

1. Halleluuja kõik nüüd laulge
ja Jeesust ülistama tulge:
Ta pühim päev on ilmunud!
Avatud on hauasüli,
sealt Kristus võites välja tuli.
Nüüd mureöö on möödunud.
Jah, võit on Tema käes,
Ta tõusis üles väes,
Halleluuja!
Töö lõpetas,
Õõ peletas
ja meile võidu valmistas.
5. Isa, Sulle au nüüd saagu!
Poeg, Sinu au kõik kuulutagu!
Au olgu Sulle, Püha Vaim!
Seeravid Sind ülistavad
ja keerubidki kummardavad –
nad kiitust Sulle laulavad.
Ja kogu loodu keel
seal hüüab veel ja veel:
püha, püha
suur Jumal on!
Me Issand Ta!
Ta au on täis kõik ilmamaa!

Selle laulu kohta kirjutab Ingvar Luhaäär:

Veel üks arvamus: Soovitaksin täielikul kujul, nende parandustega, mis ma tegin rohelisel lehel, sisse võtta laulu nr. 202, kuivõrd pean seda kirjanduslikust vaatekohast kaugelt parimaks kõigist ülestõusmispüha lauludest, mida olen lugenud. Eriti hea kõrgstiili näide on viimane salm.²⁴

Selle “roheline lehe” parandustest jäid küll kasutamata esimese salmi kaks rida, mis luule ilu ja mõju poolest oleksid kaheldamatult salmi rikastanud: “Ta ülestõusmist maailm nägi / ja vapustatult seisatas.”

Laulude lõplik redaktsioon valmis viimselt komisjoni ühistööna, kui parandused olid läbi kaalutud ja laul üheskoos läbi lauldud. Nii vormistati tulemus, mis tookordses komisjonis enamuse heakskiidu saavutas. Aina seisis aga üleval küsimus, kui kaugemale muutmise minna ja kas parandused on üldse tarvilikud.

II

Uus lauluraamat 1900 nr 299 Kiriku laulu- ja palveraamat 1991 nr 150

<p>1. Kõik inglid taeva valguses,
Kes Issandat seal kiitvad
Ja tema palet selguses
Ja suures auus näevad:
Need Issandast on pandud teal
Kõik lapsi hoidma ilma peal
Ja vägevaste kaitsma.</p>	<p>1. Kõik inglid taeva valguses,
kes laulmas Jumalale
ja Tema palge kirkuses
on alistatud Talle,
neid saadab Issand maailma
siin laste üle valvama,
neid kõigil teedel kaitsma.</p>
<p>2. Suurt armu meile vaestele
Küll Jumal üles näitab,
Et meile, meie lastele
Ta inglid kaitsjajaks annab,</p>	<p>2. Suurt armu inimlastele
on Jumal osutanud,
et meile ja me lastele
Ta inglid kaitsjajaks andnud,</p>

²⁴ Vanade laulude redigeerimise materjalid aastast 1981. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

Kes tema palet nägevad.
Sest kiitkem rõõmsast Jumalat
Nüüd inglitega taevas.

kes seisavad Ta palge ees
seal igaveses valguses
ja meidki sinna viivad.

6. Mind, armas Jeesus, valmista,
Et võiksin ikka kiita
Sind Isaga ja Vaimuga
Ja sulle auu anda,
Kui püha ingli sarnane.
Et saan su auuriigisse,
Oh anna armust! Aamen.

3. Mind, armas Jeesus, valmista,
et võiksin ülistada
Sind Isaga ja Vaimuga
ja nõnda taeva saada,
kus olen ingli sarnane
ja kuulun üksnes Sinule
Su suurest armust! Aamen.

Töö käigus leidis komisjon selle laulu puhul paar sõna küsitavad olevat, lõpuks ilmus laul aga ikkagi täpselt sellisena, nagu Harri Haamer oli selle 1981. aastal esitanud. Harri Haameri redigeerija-kätt võime märgata teistegi väiksemate kirikupühade laulude juures, aga ka nelipühalauludes ja veel mujalgi. Sageli on parandused nii loomulikud, et neid ilma hoolsa võrdlemiseta ei märkagi.

III

Uus lauluraamat 1900 nr 253

*Kiriku laulu- ja palveraamat
1991 nr 284*

1. Mu armas Jeesus, minu rõõm,
Oh minu kallis vara!
Su armu mina igatsen,
Sind mina nõuan taga.
Au olgu sulle järgeste,
Et oled üpris armsaste
Mind peastnud hädast ära.

1. Sa, Jeesus, oled eluteel
mu kõige kallim vara.
Su armu igatseb mu meel,
mu toitja, tervendaja.
Sa hingehaavu parandad
ja mureorus kinnitad,
kui Sinult abi ootan.

3. Sa oled õnnistuse tee,
Mis peal ma taeva jõuan,
Sa saadad mind ka õieti,
Kui ma sind abiks nõuan.

2. Sa, Jeesus, oled õige tee
ja valgus igal ajal.
Päev-päevalt rändajale see
toob kindlust võõral rajal.

Ei mina ilma sinuta,
 Ei iial oma vaevaga
 Või saada taevariiki.

Ma Sind kui sõpra armastan,
 kui Lunastajat kalliks pean.
 See teeb nii julgeks meele.

9. Sa oled minu karjane,
 Su sõna juhataja,
 Sa saadad mind nii truuste,
 Mu hinge armastaja!
 Oh võta oma hoolele
 Su talleke, oh Jeesuke,
 Sa oled õige kaitsja.

3. Sa oled minu karjane
 ka siis, kui öö mind katab.
 Sa valvad seal, kus lambake
 kõik päevamured jätab
 ja tänab noore rohu eest
 ja juua et võis eluveest.
 Viid homme jälle teele.

See *Uue Lauluraamatu* 13-salmiline laul XVIII sajandist oli omal ajal kogudustes väga elavas kasutuses, kuna selles leiavad luule vormis lahtimõtestamist ja laiendamist mitmed evangeeliumides esitatud tunnistused, kus Jeesus ütleb: “Mina olen...”. Tervikuna läbilaulmiseks oli laul liialt pikk, kuid mitmel vaimulikul oli tol ajal tavaks pikki laule jumalateenistuses liigendada nii, et nad raamistasid kogu teenistust ja muutsid selle koos pühakirja tekstidega üheks dünaamiliseks tervikuks. Sellise otstarbe jaoks on see laul nüüd kaotsi läinud. Asemele on aga tulnud hästi lauldav ja usaldusliku sisuga laul, millel on koht nii jumalateenistuses kui hommiku- ja õhtupalvetes.

Sel viisil luuletas Endel Mets ümber terve hulga tuntud kiriku-laule, kuid need uustõlked jäid komisjoni poolt kasutamata just seetõttu, et vana sõnastus oli liiga tuttav ja sisseharjunud. Olgu siin ära toodud üks nendest:²⁵

²⁵ Endel Metsa uustõlked 1981. aastast. Lauluraamatukomisjoni arhiiv.

Endel Metsa ettepanek 1981

1. Ma ülistan sind arm ja vägi,
mis Kristuses on ilmsiks saand
ja ihkan hardalt selle ligi,
see kurba hinge meelitand.
Muud soovid jäägu ilma siia,
jään armu juhtida ja viia.
2. Ei kaduv ilm too rahu mulle
ja miski siin ei ole jääv.
Seepärast sulle ligemale
mu süda ihkab iga päev.
Su juures rahu, rõõmu leian,
end armumerre peita püüan.
3. Ja kui ka oma risti kandes
teel tuleb kanda ahastust
ja palju endast ohvriks andes
jääb alles tuhat küsimust –
mu sees sa asu, armu võimus,
et käiksin kindlalt sinu vaimus.
4. Kui Kristus, sinu püha nimi
siin südamele armsaks saab,
siis igaviku arm ja ime
mind igal päeval külastab
ja sõna, töö ning kogu elu
vaid tunnistab su nime ilu.
5. See jääb mu rõõmu, valu teele
kui kodukalda tervitus.
Ka viimsel õhtul julgeks meelega
teeb igavene armastus,
mis tasus kogu võlahinna.
Võin sinu rahus koju minna.

*Kiriku laulu- ja palveraamat
1991 nr 264*

1. Ma kummardan Sind, Armuvägi,
mis Jeesuses end ilmutand.
Ma astun armastuse ligi,
mis põrmu peale halastand:
mu oma mõte ära kaob
ja armumerre üksi vaob.
2. Kui väga Sa mind armastanud
ja kuis Su süda nõuab mind!
See imearm mind äratanud,
et minu hing ka ihkab Sind.
Mu sees Sa asu, armu võimus,
et võrsuksin ka Sinu vaimus.
3. Su oma, Issand, on mu süda,
Sa minu vara ja mu võit;
mu eest Sa kandsid surmahäda,
et mulle tõuseks elu koit.
Sa maksid minu võla ära,
mu hinge õnn ja kallim sära.
4. Oh Jeesus, oma püha nime
mu südamesse kirjuta,
et Sinu suure armu ime
võiks hinge sisse vajuda,
et sõna, töö ja terve elu
siis kuulutaks Su nime ilu!

See müstikast ja pietismist kantud laul sai Martin Lipu tõlkes suhteliselt kiiresti tuntuks ja rohkesti kasutatuks ning on seda veel tänapäevalgi, eriti seoses kiriku pühade sakramentidega. Võttes arvesse autori ja algteksti omapära, võiks sellest laulust teha sama palju erinevaid tõlkeid ja tõlgendusi kui on tehtud “Pühast ööst”, kuid vaevalt need uued variandid rohkem poolehoidu leiaksid.

Kokkuvõtteks jõuan ma sama tõdemuseni, nagu ka oma esimese mõtiskluse lõpus: “Lauluraamat on laulmise asi.”²⁶ “Kiriku laulu- ja palveraamat” on peagi tosin aastat ühendanud meid laulma kirikutes ja vahel mujalgi. Paljud vanad ja uued laulud on tuttavaks ja armsaks saanud koguduseliikmete uuele põlvkonnale. Nende jaoks on loomulik, et kirikutes on lauluraamatud ja et neid kasutatakse. Samas on nende jaoks loomulik, et kiriklikus keeles on mõndagi vanamoodsat ja arhailist. Ehk väljendub selles ka midagi igavikulisusest, mille tunnetamine siin tõttavas ajas aitab meid püsima jääda.

²⁶ Salumäe, lk 63.